20-11-1924

1924

ગુજરાતી પત્રકાર પરિષદ્—અમદાવાદ.

શનિવાર, તા. ૧ લી નવેમ્બર ૧૯૨૪. Reg No 242

127

સ્વાગતનું ભાષણ

પત્રકાર બંધુઓ, વર્તમાનપત્રોના કાર્યમાં રસ ધરાવનાર મિત્રો અને અન્ય ગૃહસ્થો!

ગુજરાતના આ પાટનગરમાં તમો સર્વે આ પ્રાંતમાંથી તેમજ ઇલાકાનાં જૂદાં જૂદાં સ્થળો ખાતેથી અમારા આમંત્રણને માન આપીને પધાર્યા છો, અને અમે અમારા પત્રકાર મંડળની બાલ્ય વયમાં જ આ પરિષદ બોલાવવાનું સાહસ કર્યું છે તે પ્રત્યે તમોએ સહાનુભૂતિ દર્શાવી છે, તે માટે તમો સર્વનો આભાર માનતાં હું ગુજરાત પત્રકાર મંડળ તરફથી તમો સર્વ બંધુઓનું સ્વાગત કરૂં છું. અમારા મંડળે તમારૂં સ્વાગત કરવાને માટે અમદાવાદના જ નહિ પણ સમગ્ર હિંદુસ્તાનના એક માનવંત પત્રકાર મહાત્મા ગાંધીજીની પસંદગી કરી હતી, અને અમારા મંડળ પ્રત્યે તેમજ આ પરિષદ બોલાવવાના કાર્ય પ્રત્યે તેમણે જે દિલસોજી દર્શાવી હતી, તે જોતાં તેમના તરફના સ્વાગતના શબ્દો વધારે પ્રસંગોચિત થઇ પડત. પરંતુ અમે તેમની પ્રમુખ તરીકે પસંદગી કરી ત્યારબાદ અવનવા સંયોગો ઉત્પન્ન થયા. મહાત્માજી દિલ્હી ખાતે ગયા, ત્યાં તેમનું હૃદય હિંદુ-મુસ્લીમ અણબનાવોથી દુભાયું અને તેમણે ઉપવાસ આરંભ્યા. આ કારણથી તે સ્વાગતમંડળનું પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારી શક્યા નથી અને અમે પણ તેમની નબળી તબીયતે તસ્દી આપવાને વધારે આગ્રહ કરવાનું ઉચિત માન્યું નથી. જેમ અમારૂં મંડળ હજી બાળક અવસ્થા ભોગવે છે, તેમ અમારી તૈયારીઓ પણ ટૂંક સમયની જ છે, એટલે આપ સર્વેની બરદાસ્ત કરવામાં તેમજ અમારી પત્રિકાઓ સર્વ પત્રકારોને પહોંચતી કરવામાં જો કાંઇ દોષ થયો હોય તો તે માટે તમો સર્વની અમે ક્ષમા યાચીએ છીએ.

અમદાવાદનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ.

ઇ. સ. ૧૪૧૧ માં અમદાવાદની સ્થાપના થઇ અને મુસલમાનોએ તેની જાહોજલાલી વધારી, ત્યારપછી ૧૭૦૮ માં તે મરાઠાઓના કબજામાં આવ્યું અને ૧૮૧૮ માં તે બ્રિટિશ હિંદનું એક શહેર બન્યું: એ બધા કાળમાં અમદાવાદનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ ચાલુ જ રહ્યું છે અને વિદ્યાના તેમજ વ્યાપાર-ઉદ્યોગના ધામ તરીકે તેની કીર્તિ ચોમેર ગવાતી રહી છે. ચડતી-પડતીનાં મોજાં તેણે જોયાં છે અને વસતીના વધારા-ઘટાડા તેણે અનુભવ્યા છે, તોપણ તેનું મહત્ત્વ તો ચાલુ જ રહ્યું છે અને આજે આખા મુંબઇ ઇલાકામાં તે વસતીમાં તેમજ વ્યાપાર-ઉદ્યોગમાં મુંબઇથી ઉતરતું એટલે બીજા નંબરનું નગર લેખાય છે. જે વખતે અમદાવાદ બ્રિટિશ હિંદમાં ભળ્યું ત્યારે તે પડતીના કાળમાં ડુબકાં ખાતું હતું કારણ-કે મુસલમાનો, મરાઠાઓ તેમજ અંગ્રેજોના હુમલાઓથી, મરાઠાઓની રાજ્ય સંબંધી ગેરવ્યવસ્થાથી તથા કુદરતી આફતોથી તે હાલહવાલ થતું જતું હતું અને તેની વસતી માત્ર ૮૦ હજારની રહી હતી. તેનાં સંખ્યાબંધ પરાં નાશ પામી ગયાં હતાં. ઇસ્લામી કાળમાં અમદાવાદ [illegible] તથા ફારસી વિદ્યાના ધામ તરીકે જાણીતું હતું પરંતુ મધ્યના પડતીના કાળમાં તેની વિદ્યા

પણ તેનાથી રીસાઈ ગઈ હતી અને ધંધા વ્યાપાર વધુ ખસતા જતા હતા. અંગ્રેજોના કબજે અમદાવાદ આવ્યા પછી તે સુવ્યવસ્થિત થવા લાગ્યું હતું. આ કાળમાં દેશી નિશાળો-પાઠશાળા અને મદ્રેસાઓ દ્વારા કેળવણીનો પ્રચાર થતો, પરન્તુ કેળવણી લેવાની જૂના વખતની જ અસ્ત પામતી હતી. ઈ. સ. ૧૮૨૬ માં અમદાવાદમાં પુનઃ કેળવણી સંબંધી જાગૃતિને આવ્યો અને મુંબઈ શીખી આવેલા શિક્ષકોના વડપણ હેઠળ અંગ્રેજ સરકારે ગુજરાતી નિશાળો કાઢી. આ પ્રમાણે અમદાવાદમાં આધુનિક કેળવણીનો કાળ માત્ર સો વર્ષનો.

પ્રારંભનાં છાપખાનાં અને વર્તમાનપત્રો.

કેળવણીની અસર મુંબઈ ઉપર તેથી વહેલી થઈ હતી. જે વખતે પુસ્તક છાપીને લોકોના ઉપયોગ માટે પ્રસિદ્ધ કરવાનું કાર્ય પણ શરૂ જ થતું હતું તે વખતે મુંબઈમાં પહેલા ગુજરાતી વર્તમાનપત્ર 'મુંબઈ સમાચાર' નો જન્મ ઈ. સ. ૧૮૨૨ માં થયો હતો. એ શિલાછાપના છાપખાનામાં છપાઈને પ્રસિદ્ધ થતું હતું. અમદાવાદમાં તો છાપખાનું જ સને ૧૮૪૫ માં પહેલવહેલું સ્થપાયું. એ જ વર્ષમાં અમદાવાદમાં પુસ્તક વૃદ્ધિ કરનાર મંડળી સ્થપાઈ હતી અને તેણે પોતાનું શિલાછાપનું છાપખાનું કાઢ્યું હતું. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી ૧૮૪૮ માં સ્થપાઈ અને તેણે પણ પોતાનું છાપખાનું કરી 'અમદાવાદ વર્તમાનપત્ર' નામનું પત્ર કાઢવાની શરૂઆત કરી, પરન્તુ એ પત્રમાંના લેખો સંબંધે મતભેદ પડતાં મી. ફાર્બસ તેમાં લખતા બંધ થયા અને તેથી કેટલોક વખત ચાલીને તે બંધ પડ્યું. એ વર્તમાનપત્ર દર બુધવારે પ્રસિદ્ધ થતું તેથી 'બુધવારીયું' તરીકે લોકો તેને ઓળખતા. તેનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬ હતું અને માત્ર ૧૨૫ નકલ પ્રસિદ્ધ થતી. 'બુદ્ધિપ્રકાશ' ૧૮૫૦ માં વિદ્યાવર્ધક મંડળીએ સ્થાપેલું, તે ૧૮૫૪ માં ગુ. વ. સોસાયટીને હસ્તક આવ્યું. ત્યારપછી 'ખબરદર્પણ' બાઢવીકલી નીકળ્યું, 'અમદાવાદ સમાચાર' ૧૮૬૦ માં પ્રસિદ્ધ થયું અને 'સમશેર બહાદુર' મુંબઈથી અમદાવાદમાં આવ્યું. આ વર્તમાનપત્રો પ્રજાની ફરીયાદો જાહેર કરવાને બદલે માત્ર નાની-મોટી ખબરો આપવાની પોતાની ફરજ વધારે સમજતાં. કોઈ વાર તેમાં અંગત ટીકાઓ, મશ્કરીઓ અને સવાલજવાબોના ઝગડા પણ ચાલતા. 'પ્રજાઅભિલાષ' ૧૮૬૩ ના અરસામાં જન્મ્યું હતું. શ્રી. પીતાંબરદાસ ત્રીભોવનદાસે કેળવણીખાતાની નોકરી છોડીને 'હિતેચ્છુ' પત્ર કાઢ્યું હતું અને તેમાં તેજ લખાણો આવતાં, તેમજ લોકોમાં પ્રિય થવાથી આશરે ચાળીસેક વર્ષ જેટલું જીવન ભોગવવા તે ભાગ્યશાળી થયું હતું. ત્યારપછી 'પ્રજામિત્ર', 'હિંદુસ્તાન', 'ન્યાયદર્શક', 'પ્રતિનિધિ' અને 'ગજપત્રિકા' વર્તમાનપત્રો નીકળ્યાં હતાં. 'હિંદુસ્તાન' અમદાવાદમાં ઠીક ચાલતું પરન્તુ તે મુંબઈ જઈને રામશરણ થયું. આ મધ્યકાળનાં છાપાંના અધિપતિઓ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ ખોટે માર્ગે કરવાને પણ કેટલીક વાર પ્રેરાતા. ધનવાનોની નિંદાઓ છાપવી, ધમકીઓ આપવી, દેશી રાજાઓના સાચા જૂઠા જુલમોની વાતો છાપી તેમને ડરાવવા અને એવા જ ખોટા માર્ગે પેટને માટે પૈસા કઢાવવાનો ધંધો પણ કેટલાક ચલાવતા. કાઠિયાવાડ એજન્સીમાં પોલીટીકલ એજન્ટોની અને દેશી રાજાઓની સર્વોપરિ સત્તા હોવાથી આવાં પત્રો અમદાવાદમાં આવી થાણું જમાવતાં અને પછી પોતાનાં બાણ છોડીને રાજાઓ તેમના કારભારીઓ તથા બીજાઓ પાસેથી નાણાં કઢાવતા: 'કાઠિયાવાડનો હિમાયતી', 'કાઠિયાવાડ સમાચાર' અને બીજાં કેટલાંક પત્રો આવાં કાર્યો માટે વગોવાએલાં પણ ખરાં. 'એક આબરૂદાર શેઠીયાએ ચેતતા રહેવું,' 'ઝાલાવાડના એક રાજાએ પોતાની પ્રજા ઉપર જુલમ કરવા માંડ્યો છે અને તે જુલમમાં રાજ્યના પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ જે નવાં રાણીનો ભાઈ

ય છે ને આગળ થયો છે, તે સંબંધી અમે તપાસ કરીએ છીએ અને તપાસને અંતે પૂરી પરો પ્રસિદ્ધ કરીશું' એવી ધમકીઓ તો આવાં પત્રોમાં સાધારણ હતી, અને તે ધમકીઓ ઓછી કેળવણીના કાળમાં નાણું ખેંચી લાવનારી પણ થતી. એક અધિપતિએ કાઠિયાવાડના રાજાના જુલમની બહુ વાતો છાપેલી, પરન્તુ રાજાએ અધિપતિને બોલાવીને ૫૦ રૂપિયા સોપારીના આપ્યા એટલે અધિપતિએ પોતાના છાપામાં છાપ્યું કે ' અમને અગાઉ મળેલી ખરો ખબરપત્રીએ પૂરી તપાસ કર્યા વિના લખી હતી અને રાજા તથા તેના કારભારીઓ તો ૧ ઉપર સારી પેઠે રહેમ રાખે છે!' તેથી ઉલટું એક અધિપતિએ એક રાજાની એવી નિંદા રલી તથા ખોટી વાતો લોકોને મહોંએ કરેલી, તેને પરિણામે રાજાએ તેને પોતાના એક અમલદાર મારફત મહેમાનગીરી માટે બોલાવી સારી પેઠે માર મારેલો અને કેદમાં રાખેલો! આ રીતે પત્રકારની સાચી ફરજોનો ખ્યાલ ગુજરાતમાં બહુ મોડો આવ્યો છે એમ કહેવું જોઈએ.

નવા યુગનાં વર્તમાનપત્રો.

વર્તમાનપત્રોનાં આવાં કાર્યોથી તે હીણાતાં રહેતાં, એવામાં અમદાવાદમાં ફ્રેન્ડલી સોસાયટીઓનો જન્મ થયો. એ સોસાયટીઓ ' ડોશીઓની વીમા કંપનીઓ ' ને નામે ઓળખાતી. તેમાં વીમા ઉતરાવનાર ઘરડાંબુઢ્ઢાઓનાં વારસોને શરૂઆતમાં મોટી રકમો મળતી તેથી ઘણા લોકો તેમાં નાણાં ભરવા લાગ્યા. આ ઉજળી ઠગાઈ થોડા કેળવાએલાઓ જ સમજતા, જ્યારે તે વખતનાં વર્તમાનપત્રો એવી મંડળીઓના લાભોની મોટી વાતો કરી, મંડળીઓ પાસેથી જાહેર ખબરનાં નાણાં અને તે ઉપરાંત લોકોને ઠગવાને સ્વતંત્ર લખાણો કરવા માટે લાંચ લઈ, પોતાનો સ્વાર્થ સાધતાં હતાં: આ જ વખતે લોકોની આંખો ઉઘાડવા અને એવી મંડળીઓની ઠગાઈ પ્રકટ કરવા 'પ્રજાબંધુ'નો જન્મ આજથી લગભગ ૨૭ વર્ષ પૂર્વે ૧૮૯૮માં થયો હતો. 'પ્રજાબંધુ' ને પણ એ મંડળીઓ શામ, દામ અને દંડના પ્રયોગોથી જીતી લેવા મથી હતી, પરન્તુ તેમનું કશું વળ્યું નહિ અને છેવટે તેમને થોડા વખતમાં મરણ પામવું પડ્યું. આવી મંડળીઓ પાછળ અમદાવાદના ગરીબ તથા મધ્યમ વર્ગના લોકોના હજારો રૂપિયા હોમાઈ ગયા હતા. ત્યારપછી ૧૯૦૧માં 'ગુજરાતી પંચ'નો જન્મ થયો, ૧૯૦૨માં નેશનલ કોંગ્રેસની ૧૮મી બેઠક અમદાવાદમાં ભરાઈ અને રાજદ્વારી તથા સાંસારિક જાગૃતિનો કાળ પ્રવર્ત્યો. ઘરડાં થએલાં વર્તમાનપત્રો એ કાળમાં મરણ પામ્યાં અને 'પ્રજાબંધુ' અને 'પંચ' પછી 'જ્ઞાનોત્તેજક,' 'જૈન', 'રાજસ્થાન', 'Patriot', 'પોલીટીકલ ભોમીઓ', 'ગુજરાત વર્તમાન', 'નવજીવન', 'Young India','સ્વરાજ્ય', 'સંદેશ', 'વીરશાસન', 'કચ્છ વર્તમાન' વગેરે પત્રો સ્થપાયાં, તેમાંનાં કેટલાંક મરણ પામ્યાં છે. 'જૈન' મુંબઈ ગયા પછી ભાવનગરમાં સ્થિર થયું છે, 'પોલીટીકલ ભોમીયો' હમણાં જ મુંબઈ ગયું છે અને બાકીનાં પત્રો ચાલે છે; પરન્તુ ઈલાકાના પાટનગરનાં ગુજરાતી પત્રોએ જે સાહસો કર્યાં છે અને ધંધાની ખીલવણી કરી છે, તેના પ્રમાણમાં ગુજરાતનાં પાટનગરના પત્રો પછાત છે.

ગુજરાતનાં બીજાં પત્રો.

હિંદુસ્તાનમાં પહેલવહેલું છાપખાનું કલકત્તામાં ૧૭૭૮માં અને મુંબઈમાં ૧૭૭૮-૭૯ માં સ્થપાએલું અને પહેલું વર્તમાનપત્ર કલકત્તામાં ૧૭૮૦માં ' બંગાળ ગેઝેટ ' અને આપણા ઈલાકામાં પહેલું પત્ર ૧૮૨૨માં ' મુંબઈ સમાચાર ' સ્થપાએલું : પરન્તુ ઈલાકાનાં પાટનગરો કરતાં ઈલાકાનાં બીજાં શહેરો સારી તેમજ માઠી અસરોમાં જેમ હમેશાં પછાત રહે છે, તેમજ અમદાવાદ, સુરત, વડોદરા, ભરૂચ, રાજકોટ વગેરે ગુજરાત-કાઠિઆવાડનાં શહેરો વર્તમાનપત્રોના

ધંધામાં મુંબઇથી ઘણે અંશે પછાત જ રહેલાં છે. સુરતમાં પહેલું વર્તમાનપત્ર ‘ સુરત સમાચાર ’ ૧૮૫૦થી પ્રસિદ્ધ થવા લાગ્યું હતું. ત્યારબાદ ‘ દેશી મિત્ર ’ ૧૮૬૦–૬૧માં સ્થપાયું અને ત્યાર ‘ ગુજરાત મિત્ર ’, ‘ સુરત સોદાગર ’, ‘ ગુજરાત દર્પણ,’ ‘ સૂર્યપ્રકાશ ’ વગેરે જન્મ્યાં. વડોદરાના વર્તમાનપત્રો સુરતથી પણ મોડાં સ્થપાયાં હતાં અને જૂનાં પત્રોમાંનું એક માત્ર ‘ સયાજીવિજય ’ હયાત છે. નવાં પત્રોમાં સુરતનાં ‘ નવયુગ ’, ‘ અસહકાર ’ તથા ‘ સમાચાર ’ અને વડોદરાનું ‘ નવગુજરાત ’ કાંઇક ઠીક ફેલાયાં છે. ભરૂચમાં ‘ ભરૂચ સમાચાર ’ અને ‘ ભરૂચ મિત્ર ’ ચાલે છે. કાઠિઆવાડમાં જૂનું પત્ર ‘ કાઠિઆવાડ ટાઇમ્સ ’ છે અને તે રોજિંદું મટી અઠવાડીઆમાં બે વાર પ્રસિદ્ધ થવા લાગ્યું છે. નવાં પત્રોમાં ‘ કાઠિઆવાડ ઓપીનિઅન ’ અને ‘ સૌરાષ્ટ્ર ’ મુખ્ય છે. મધ્યકાળનાં બીજાં અનેક વર્તમાનપત્રો આજે મરણ પામેલાં છે અને હાલનાં વર્તમાનપત્રો પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં અને પોતપોતાની દિશામાં રહી કામ કરી રહ્યાં છે. તેમના ધંધાદાર તરીકેના સાહસમાં મુંબઇનાં પત્રો જ આદર્શરૂપ હોય છે, પરન્તુ કેળવણીના ફેલાવામાં, વર્તમાનપત્રોના વાચનના શોખમાં, વર્તમાનપત્રોને મળેલી સ્વતંત્રતામાં, જાહેર જીવનની રસિકતામાં, સેવાભાવમાં, વિચારોની ઉદાત્તતામાં જેટલે અંશે જે જે ભાગો પછાત રહેલાં છે, તેટલે અંશે તે તે ભાગોનાં વર્તમાનપત્રો ખીલવણીમાં પછાત છે, ફેલાવામાં સંકુચિત છે અને ધંધાની સાહસિકતામાં પૂરી સાવધાનતાથી પગલું ભરનારાં રહ્યાં છે.

કેટલીક અગવડો.

ગુજરાતનાં વર્તમાનપત્રોની ખીલવણીમાં કેટલીક અડચણો તેમ જ અગવડો તેમની આડે આવતી રહી છે. ગુજરાતમાં વાંચવાનો શોખ હજી બરાબર ખીલ્યો નથી અને મધ્યમ વર્ગમાં વર્તમાનપત્રો ખરીદીને વાંચવાની શક્તિ મર્યાદિત જ હોવાથી રોજિંદાં, મોટાં અને ખર્ચાળ પત્રોને પૂરતું ઉત્તેજન મળવા પામતું નથી. આ જ કારણથી ગુજરાતમાં દૈનિક પત્રો કાઢવાના જે અખતરા થયા છે તે અખતરા નિષ્ફળ ગયા છે. ગુજરાત સામાન્ય રીતે ગરીબ પ્રાંત મનાતો નથી પરન્તુ તેના ધનવાન અને મધ્યમ વર્ગ વચ્ચેનું અંતર ઘણું મોટું છે. જે ધનવાનો છે કિંવા ઉંચી કેળવણી પામેલા છે તેઓ દૈનિક પત્રો વાંચે છે અને વાંચવાની જરૂર સમજે છે, પરન્તુ તેઓને મુંબઇનાં અંગ્રેજી અને ગુજરાતી દૈનિકો થોડા કલાકમાં જ પહોંચતાં હોવાથી એ હરીફાઇની વચ્ચે ગુજરાતમાં દૈનિક પત્રો નિષ્ફળ નીવડયાં છે. મુંબઇની હરીફાઇમાં ચડે તેવાં દૈનિકો જ્યારે ગુજરાતમાં જન્મે ત્યારે જ ગુજરાતનાં દૈનિકોને સફળતા મળે એવો જ નિષ્કર્ષ આજસુધીના અનુભવ ઉપરથી નીકળે છે. સુરતનું દૈનિક ‘ સમાચાર ’, અમદાવાદમાં જન્મીને મરણ પામેલાં દૈનિકો, ‘ અમદાવાદ સમાચાર, ’ ‘ ગુજરાત ટાઇમ્સ, ’ અને ‘ સ્વરાજ્ય ’ તથા રાજકોટનું ‘ કાઠિઆવાડ ટાઇમ્સ ’ એ બધાંને આ અનુભવને અંતે જ દૈનિક પદમાંથી ભ્રષ્ટ થવું પડયું છે અથવા રામશરણ થવું પડયું છે. અમદાવાદમાં એકાદ વર્ષથી ‘ સંદેશ ’ નામનું એક દોઢીઆનું દૈનિક પત્ર પ્રસિદ્ધ થાય છે, પરન્તુ દૈનિક પત્રના ગુણોની તેનામાં ખામી છે. [illegible] કિંવા વ્યર્થ કુતૂહલ જાગૃત કરનારાં મથાળાં ઉપર એક દોઢીયાનું પત્ર છપાવવાની કલા એ કાંઇ દૈનિક પત્રનો ગુણ ન હોય; પરન્તુ એવું દૈનિક પત્ર આટલો વખત પણ ચાલે તે ઉપરથી એટલો નિર્ણય થઇ શકે છે કે ગુજરાતમાં સસ્તાં પત્રોને સ્થાન રહેલું છે અને સસ્તાની સાથે જે સુંદરતા મળે તો એ સુંદરતાની કદર પણ ગુજરાતના મધ્યમ વર્ગના લોકો કરે છે, પરન્તુ સસ્તાપણું તેને માટે પહેલું આકર્ષણ છે; અને સમાજ કુતૂહલપ્રિય હોય એ તો સ્વાભાવિક જ હોઇને ગામગપાટા કે ખોટાં કુતૂહલો ચાલી શકે, પરન્તુ એવાં પત્રો ચિરંજીવી રહી શકતાં

નથી અને પત્રકારના ધંધાને માટે એ રીતિ ભૂષણરૂપ નથી. ગુજરાતમાં દૈનિક પત્રની ખીલવણી માટે મુંબઈના જેટલી અનુકૂળતા પણ નથી અને ન્યુસ એજન્સીઓ પણ નથી.

સ્થાનિક અમલદારો અને ગુજરાતનાં વર્તમાનપત્રો.

ગુજરાતની બીજી અડચણ સ્થાનિક અમલદારો તરફના દબાણની હોય છે. જીલ્લાનાં પત્રો ઉપર જીલ્લાના અધિકારીઓનો કાયદેસર નહિ તો સ્વાભાવિક અંકુશ રહ્યા કરે છે અને એવાં દબાણો પત્રોની ખીલવણીમાં હાનિકારક નીવડે છે. કોઈ છાપું કોઈ અમલદારની ખફગીને પાત્ર થતાં જ તેની સાથેનો સરકારનો સહકાર બંધ થાય છે, સરકારી નોકરો એવું છાપું ખરીદતાં ગભરાય છે અને સરકારી ખબરો મેળવીને છાપવામાં પણ તેની સામે હરકતો નાંખવામાં આવે છે. પ્રેસ એક્ટના વખતમાં તો ગુજરાતનાં પત્રો સ્થાનિક અમલદારોની રહેમ ઉપર જ અવલંબી રહ્યાં હતાં, અને એ કાયદાથી જૂનાં વર્તમાનપત્રોની ખીલવણી બે દસકા જેટલી પાછળ પડી છે તથા નવાં વર્તમાનપત્રો ગર્ભમાં જ મરી ગયાં છે. દેશનેતાઓની તથા વર્તમાનપત્રોની લડતથી અને સરકારે બતાવેલી સારી સમજથી પ્રેસ એક્ટનો અનિષ્ટ અંકુશ દૂર થયો છે, પરન્તુ ગુજરાતનાં પત્રોની સ્વતંત્રતા ઉપર હજી કેટલોક અનિષ્ટ અંકુશ રહ્યો છે જે તેમની ખીલવણીમાં અંતરાયભૂત થાય છે.

દેશી રાજ્યો અને વર્તમાનપત્રો.

ગુજરાતમાં સંખ્યાબંધ દેશી રાજ્યો આવેલાં છે અને ગુજરાતનાં વર્તમાનપત્રોના ફેલાવા માટેનાં મોટાં ક્ષેત્રો એ દેશી રાજ્યો પણ છે. દેશી રાજ્યો વર્તમાનપત્રોરૂપી છોડવાના ઉછેર માટે કસવાળી ભૂમિ નથી અને તેથી એ મોટા વિસ્તારમાં આંગળીને વેઢે ગણાય એટલાં જ પત્રો પ્રસિદ્ધ થાય છે. આ વિસ્તારની સેવા બજાવવાનો ભાર અને ફરજ બ્રિટિશ હિંદનાં પત્રોને શિરે જ મોટે ભાગે રહેલાં છે, એટલું જ નહિ પણ દેશી રાજ્યોની પ્રજાની સેવાને માટે પ્રસિદ્ધ થનારાં ખાસ પત્રો પણ બ્રિટીશ હિંદમાં જ પ્રસિદ્ધ થવાનું પસંદ કરે છે. 'કાઠિયાવાડ સમાચાર,' 'સૌરાષ્ટ્ર,' 'કચ્છ—વર્તમાન' વગેરે પત્રો અમદાવાદ જીલ્લામાંથી પ્રસિદ્ધ થાય છે અને પોતાના ખરા કાર્યક્ષેત્રથી એટલે દૂર રહેવાનું પસંદ કરે છે તેનું કારણ દેશી રાજ્યોની પ્રતિકૂળ ભૂમિ વિના બીજું કશું નથી. પરન્તુ બ્રિટીશ હિંદમાં પ્રસિદ્ધ થતાં પત્રોનાં મ્હોં પણ સરકારે લોકમત તથા ધારાસભાઓની વિરુદ્ધ પડીને 'દેશી રાજાઓના રક્ષણનો કાયદો' (Princes Protection Act) કરી બાંધી લીધાં છે અને તેને પરિણામે દેશી રાજ્યોની સેવા બજાવવાની પૂરી તક બ્રિટીશ હિંદનાં પત્રો પણ મેળવી શકતાં નથી. વર્તમાનપત્રોની સ્વતંત્રતા તેમને પાછી મેળવી આપવા માટે જ્યારે ૧૯૧૦ ના 'પ્રેસ એક્ટ' ને દૂર કરવામાં આવ્યો છે, ત્યારે તેના આ અનિષ્ટ અવશેષને જુદા કાયદાનું રૂપ આપીને સરકારે આપણને તે સામે વાંધો ઉઠાવવાનું કારણ પૂરું પાડ્યું છે.

તાર અને ટપાલના દર.

કેળવણીનું સર્વોત્તમ સાધન વર્તમાનપત્રો છે અને દેશમાંથી અજ્ઞાન, વહેમ વગેરે નાબૂદ થઈને બધાં ક્ષેત્રોમાં પ્રજાની સમજ સુધરવા લાગે તેમ કરવા ઇચ્છતા દેશમાં વર્તમાનપત્રો માટેના ટપાલના તથા તારના દર સસ્તા હોવા જોઈએ. વર્તમાનપત્રો માટે ટપાલનો હાલનો દર ઓછામાં ઓછો પા આનાનો રાખવામાં આવ્યો છે, પરન્તુ એ દરમાં જતાં વર્તમાનપત્રોના વજન વધારવામાં આવે, તો જ વર્તમાનપત્રો વધારે તથા સસ્તું વાંચન આપવાની અને પોતાનાં કદ વધારવાની સગવડ મેળવી શકે. કેળવણીનું બીજું સાધન પુસ્તકો છે અને પુસ્તકોનાં

પેકેટો ઉપરના દર પણ ઘટાડવાની જરૂર છે, પરદેશમાં પ્રસિદ્ધ થતાં વર્તમાનપત્રો જેટલાં સસ્તાં હોય છે તેટલાં સસ્તાં આપણાં વર્તમાનપત્રો હોતાં નથી એવી ફરીયાદ ઘણી દિશાએથી કરવામાં આવે છે. આપણાં વર્તમાનપત્રોનો ફેલાવો પરદેશી પત્રો કરતાં થોડો હોય છે અને તેના પ્રમાણમાં પોસ્ટેજનો દર તેને માટે વધારે પડતો હોવાથી તે જોઇએ તેટલાં સસ્તાં થઈ શકતાં નથી.

ગુજરાતી માસિક પત્રો.

સાહિત્યપ્રવૃત્તિમાં છેલ્લાં થોડાંએક વર્ષથી ગુજરાત સંતોષકારક તો નહિ પણ ઠીક આગળ વધતું જાય છે. વર્તમાનપત્રોમાં ગુજરાત જેટલું પછાત રહ્યું છે તેટલું પછાત તે માસિક પત્રોના સંબંધમાં રહ્યું નથી, જોકે બંગાળી ભાષાનાં માસિક પત્રોની હરીફાઇમાં ઊભાં રહી શકે તેવાં અને તેટલાં માસિક પત્રો હજી ગુજરાતી ભાષામાં નથી. ૭૦ વર્ષનું જૂનું 'બુદ્ધિપ્રકાશ', 'સ્ત્રીબોધ' અને 'ગુજરાત શાળાપત્ર,' મધ્યકાળમાં જન્મેલાં 'વસંત', 'વૈદ્યકલ્પતરૂ' તથા સુંદરી સુબોધ' અને નવીન યુગમાં જન્મેલાં શારદા, કુમાર, સાહિત્ય, ભારત જીવન, યુગધર્મ, પુરાતત્ત્વ, કૌમુદી. સાબરમતી. બાળમિત્ર, જ્યોતિ, ભાગ્યોદય, વગેરે સામયિક પત્રો તેમ જ સંખ્યાબંધ કોમી પત્રો ગુજરાતમાં અત્યારે પ્રસિદ્ધ થાય છે. ગુજરાતની બહાર એટલે મુંબઇમાં અને કલકત્તામાં પણ ગુજરાત, નવચેતન. સમાલોચક, સમાજ જીવન, જ્ઞાનવર્ધક, ઇત્યાદિ માસિક પત્રો છે; તેમાંનાં કેટલાંક સચિત્ર પત્રો પણ છે; છતાં જૂનાં વિજ્ઞાન વિલાસ, સુદર્શન. જ્ઞાનસુધા, ચંદ્ર, મહાકાલ, ભક્ત વગેરે માસિકોની ખોટ આધુનિક વિદ્યાપ્રેમી ગુજરાતીઓને પણ જણાય છે ખરી. આ દિશાએ ગુજરાતે જેટલી પ્રગતિ કરી છે તેટલી વર્તમાનપત્રોની દિશાએ તેણે કરી નથી.

ઉજ્જ્વળ ભાવીની આશા.

છતાં ગુજરાતના પત્રકારો નિરાશ નહિ થાય એવી મને ખાત્રી છે. વચમાં ઉત્પન્ન થએલું નિરુત્સાહક વાતાવરણ હવે ગયું છે અને ઉત્સાહક વાતાવરણમાંથી ગુજરાત પસાર થાય છે એટલે વર્તમાનપત્રો મજબૂત પગલે આગળ વધે છે અને વધ્યાં જશે. તેમની ફરજો બહુવિધ છે, નવીન પ્રજા તેઓમાં બહુ ખામીઓ જુએ છે, તેમની ન્યૂનતાઓનું તેમને ભાન છે, છતાં તેઓ આગળ વધ્યા કરશે એવી મને આશા છે. એક દિશાએથી તેમને પુષ્ટ થએલાં જોવાની આશા દર્શાવવામાં આવે છે, બીજી દિશાએથી તેમને શુદ્ધ ભાષાવાળાં પ્રસિદ્ધ થતાં જોવાની અભિલાષા દર્શાવવામાં આવે છે, ત્રીજી દિશાએથી તેમને છેલ્લામાં છેલ્લા સમાચારવાળાં—અપ–ટુ–ડેટ કરવાની માંગણી કરવામાં આવે છે અને ચોથી દિશાએથી પૂછવામાં આવે છે કે ચિત્રકળા તથા છાપકળા આટલી આગળ વધી છે છતાં તમે તમારા પત્રમાં ચિત્રો કેમ આપતા નથી ? દિલ્હીના પાટનગરનાં પત્રો આ ખામીઓ દૂર કરવાને જેટલાં સાધન ધરાવે છે તેટલાં સાધન ગુજરાતનાં પત્રોને ઘરઆંગણે નથી અને તેથી અભિલાષા હોવા છતાં તેમની ગતિ કુંઠિત બની જાય છે. પત્રોને મોંઘાં ન થવા દેતાં મોટાં કદનાં કરવા માટે તેનો ફેલાવો વધવાની જરૂર રહે છે અને વાચનનો શોખ પ્રજામાં ધીમે ધીમે વધે છે, ભાષાશુદ્ધિ એ કાંઇક ખર્ચાળ છે તોપણ એ દિશાએ ગુજરાતનાં પત્રો સામેની ફરીઆદો પ્રમાણમાં થોડી છે, છેલ્લામાં છેલ્લા સમાચાર મેળવવાનાં ખાનગી સાધનો ગુજરાતનાં પત્રો વધારતાં જાય છે અને પત્રોને સચિત્ર કરવાનું કાર્ય હવે કેટલાંક સ્થળોને માટે સુલભ થતું આવે છે: ઉજ્જ્વળ ભાવીની આશાનાં એ આછાં પણ સોનેરી કિરણો છે. આગળ વધવા માટેના ગુજરાતનાં પત્રોના આદર્શો તેમનાં વહિવ

બાહ્યબંધો છે, અને આગળ વધવાના હેતુથી ચર્ચા કે ઊહાપોહ કરવા માટે અમારૂં નાનું તેમજ બાળક મંડળ પણ આ રીતે સાધનભૂત બને છે. એ જ બાળક મંડળે આજે તમોને ધંધાની ખીલવણી કરી આગળ વધવાની ચર્ચા તથા વિચારોની આપલે કરવા માટે અને એક બીજાને મળી પરિચયમાં વધારો કરવા માટે અત્ર નિમંત્ર્યા છે. અમારાં વડીલ પત્રો અને પત્રકારોને અમે અમારા અનુભવ નિવેદન કરીએ અને એમના અનુભવોની કથની- માંથી અમે કાંઈક શીખીએ: એવા વિચારવિનિમયથી એકને લાભ થાય એટલું જ નહિ પણ દેશને તથા વર્તમાનપત્રો વાંચનારી આલમને પણ લાભ થાય એવી અભિલાષા સાથે આજે આપણે એકત્ર મળીએ છીએ. વર્તમાનપત્રોની દુનિયામાં આપણું એક સ્થાન છે, આપણામાં ન્યૂનતાઓ છે, ધંધાની ખીલવણીમાં અનેક પ્રકારની કુદરતી અને કૃત્રિમ હરકતો પણ નડે છે, એમાંની કેટલીક હરકતોના ઉપાયો આપણી મેળે આપણે કરી શકીએ, કેટલીક હરકતોના ઉપાયો બાહ્ય- બંધ પત્રકારોના સહકારથી આપણે કરી શકીએ અને કેટલીક હરકતોના ઉપાયો આપણે રાજ્યસત્તાદ્વારા પણ કરાવી શકીએ. આ ત્રણ પ્રકારના કાર્ય માટે આપણે એકત્ર મળીને બાહ્યબંધ પત્રકારોએ પોતાના નિબંધોમાં જણાવેલા પોતાના અનુભવો અને વિચારોથી માહિત- ગાર થઈશું, પરસ્પરના સહકારવડે કાંઇ વ્યવહાર કાર્ય કરવાની જરૂર જણાતાં તેમ કરવાના નિશ્ચયપર આવીશું અને રાજ્યસત્તા પાસેથી આપણે આપણા નિશ્ચયદર્શક ઠરાવોવડે આપણી હરકતો નિવેદન કરીને હક્કોની માંગણી કરીશું, તો મને આશા છે કે આપણી શરૂઆત આપણે સારી રીતે કરેલી લેખાશે.

પ્રમુખની પસંદગી. આ પ્રકારનાં કાર્યોમાં આપણને માર્ગદર્શક થઈ પડે એવા પ્રમુખની જરૂર હોય એ સ્વા- ભાવિક છે. જેનો અનુભવ લાંબો અને બહુવિધ હોય એટલું જ નહિ પણ જેણે એક ચુનંદા પત્રકાર તરીકે નામના મેળવી હોય તેવા જ પ્રમુખની પસંદગી પ્રસંગોચિત થઈ પડે અને તેથી અમારા મંડળે એ પદ માટે આપણા જૂનામાં જૂના અને સો વર્ષના વૃદ્ધ ગુજરાતી દૈનિક ‘ મુંબઈ સમાચાર ’ ની લગભગ અર્ધી કારકીર્દી જેમના હાથ હેઠળ પસાર થઈ છે અને જેમણે વૃદ્ધ વયે પણ એક નવું દૈનિક પત્ર ‘ સત્યમિત્ર ’ કાઢીને પોતાની માનસિક જુવાની તથા ઉત્સાહ બતાવી આપ્યાં છે એટલું જ નહિ પણ પત્રકારનાં ઉત્સાહ તથા સાહસ કેવાં જ્વલંત હોવાં જોઇએ તેનું દૃષ્ટાંત પૂરૂં પાડયું છે, તે શેઠ મહેરજીભાઈ પાલનજી માદનને પસંદ કર્યા છે અને મને સંપૂર્ણ આશા છે કે તેમની આગેવાની હેઠળ આપણે આપણો સમારંભ સફળ કરવા ભાગ્યશાળી થઈશું.

ઠાકોરલાલ પરમોદરાય ઠાકોર

પ્રમુખ, સ્વાગતમંડળ,

ગુજરાતી પત્રકાર પરિષદ્—અમદાવાદ.

'પ્રજાબંધુ' પ્રીન્ટીંગ વર્ક્સ, જેઠાભાઈની પોળ, ખાડીઆ, અમદાવાદમાં સી. એમ. મોદીએ છાપ્યું અને 'ગુજરાત પત્રકાર મંડળ'—અમદાવાદના મંત્રીઓ હીરાલાલ ત્રીભોવનદાસ પારેખ તથા ચીમનલાલ મોહનલાલ મોદીએ તેજ સ્થળેથી પ્રસિદ્ધ કર્યું. તા. ૧-૧૧-૨૪. પ્રત ૫૦૦.